

**ICHKI ISHLAR ORGANLARI XODIMLARI KASBIY MOTIVATSIYASINING
AMALIYOTDAGI HOLATI VA ISTIQBOLLARI.**

Ichki ishlar vazirligi Surxondaryo akademik litseyi psixologi,

Bekmuratova Xalima Maksatovna

+99891 541 08 18

E-mail: khalima.0818@gmail.com

khalimabekmuratova@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada Ichki ishlar organlari faoliyatiga xizmatga kirgan xodimlar bilan olib boriladigan psixologik ishlar, treninglar hamda Ichki ishlar vazirligiga qarashli akademik litseylar o'quvchilarida kasbiy motivatsiyani shakllantirish, shuningdek, psixologiya fanining o'qitilishi tizimda qanchalik samaradorligi va psixologik ishning asosiy yo'nalishlari tavsiflangan va mazmuni ochib berilgan.

Kalit so'zlar: psixologik tayyorgarlik, Ichki ishlar organlari faoliyatini ma'naviy-psixologik qo'llab-quvvatlash, kasbiy motivatsiya, kasbiy faollik, o'qitish shakllari psixologik farovonlik, psixologik salomatlik, psixologik yordam.

Bugungi kunda butun dunyo bo'ylab ko'plab psixologik tadqiqotlar huquqni muhofaza qilish organlari xodimlari o'rtasida yuqori darajadagi kasbiy stressni ko'rsatmoqda, bu esa surunkali charchoq, kasbiy charchash, psixosomatik kasalliklar, spirtli ichimliklarni suiiste'mol qilish, ajralishlar va boshqalarga olib keladi. Kasbning stressli tabiati ham xodimlarga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ushbu maqolada Ichki ishlar organlari xodimlarining kasbiy faoliyatida, ularning ruhiy va jismoniy salomatligini saqlashda, psixologik farovonlik darajasini oshirishda sub'ektiv hayotiylik rolining dolzarbligidan kelib chiqib, ushbu maqolada xodimlarning ehtiyojlari tahlil qilinadi. Ichki ishlar organlari xodimlarining sub'ektiv hayotiylik darajasini optimallashtirish va mehnat sub'ektlari sifatida ichki resurslarini yangilash va ularning ruhiy barqarorligini mustahkamlash uchun psixologik yordam ko'rsatish.

Psixologik salomatlik, shuningdek, yaxshi jismoniy farovonlik biz kutayotgan Ichki ishlar organlari xodimlarining samarali kasbiy faoliyatining asosiy shartidir. Huquq va erkinliklarimizni samarali himoya qilish, jinoiy xurujlar va zo'ravonliklardan himoya qilish. Aytishimiz mumkinki, huquqni muhofaza qilish organlari xodimlarining psixologik xotirjamligi bizning xavfsizligimiz va sog'lig'imizni ham jismoniy, ham ruhiy jihatdan belgilaydi. Har kuni Ichki ishlar organlari xodimlari ko'pchiligimizning xayoliga kelmagan voqealarni eshitadilar va ko'radilar, ular ijtimoiy voqelikning shunday hodisalariga duch kelishadiki, bunda har bir jarayon har qanaqa insonning ruhiy holatiga ta'sir qiladi.

Shuningdek, Ichki ishlar organlari xodimlariga nisbatan ishonchsizlik, hamdardlik yoki adolatsizlik, fuqarolarning asossiz ayblovlari tufayli xodimlarning murakkab va xavfli kasbiy faoliyati psixologik-emotsional stressga aylanadi. Zamonaviy hayotning jadal sur'atlari juda katta hayotiylik va energiya sarflashni talab qiladigan mehnat faoliyatining intensivligiga ham ta'sir qiladi, xodimlarning doimiy ravishda o'sib borayotgan kasbiy vaziyatlarga moslashishga majbur qiladi. Bundan tashqari, har kuni xodimlar cheksiz ma'lumotlar oqimiga, ko'plab kutilmagan masalalar va vaziyatlarga, zudlik bilan javob berishni talab qiladigan, reja va majburiyatlarni o'zgartirishga majbur qiladigan muammolarga duch kelishadi.

Bizning fikrimizcha, bugungi kunda ruhiy va jismoniy salomatlikka, umuman, Ichki ishlar organlari xodimlarining psixologik madaniyatiga munosabatni o'zgartirish zarur bo'lib, buning asosida psixologik qulaylikka bo'lgan tabiiy intilish bo'lishi kerak. Shu nuqtayi nazardan, xodimlarning kasbiy motivatsiyasini shakllantirish va xizmat faoliyati jarayonida stressli holatlarda axloqiy normalarga amal qilish va huquqiy madaniyatning ahamiyatini oshirishdir.

Psixologlar faoliyatining yetakchi yo'nalishlari orasida quyidagilar ajralib turadi: 1) xizmatga nomzodlarni professional psixologik tanlash; 2) ishni qo'llab-quvvatlash paytida xodimlarning psixologik diagnostikasi; 3) jamoalardagi ijtimoiy-psixologik iqlimni va xodimlarning ma'naviy-psixologik holatini o'rganish; 4) yosh xodimlarni moslashtirish; 5) xodimlarning kasbiy va psixologik tayyorgarligi; 6) salbiy psixo-emotsional holatlarning psixologik oldini olish va tuzatish; xodimlarga shaxsiy, oilaviy va kasbiy muammolar bo'yicha psixologik maslahat berish. Idoraviy psixologik xizmatning belgilangan holatini hisobga olgan holda, uni rivojlantirishning istiqbolli yo'nalishlari belgilab berish zarur va xodimlarning mehnat faoliyatini psixologik qo'llab-quvvatlash bilan bog'liq muammolarni hal qilishda tizimli, kompleks yondashuvni joriy etish zarurligi ta'kidlanadi.

Bugungi kungacha psixologiya psixodiagnostika, psixoprofilaktika, psixokorreksiya, maslahat, trening va boshqa tadbirlarni o'z ichiga oladi. Shuni ta'kidlash kerakki, psixologlar faoliyati doirasi sezilarli darajada kengayganiga qaramay, idoraviy psixopraktika, boshqa har qanday tirik tizim singari, to'xtamaydi va doimiy takomillashish holatidadir. Bu rivojlanish va amalga oshirishda namoyon bo'ladi. Xodimlar bilan ishlashning zamonaviy psixotexnologiyalari, birinchi navbatda, kundalik mehnat faoliyati amaliyotining ehtiyojlari va talablariga javob beradi. Shuningdek, faoliyat ko'rsatib kelayotgan xodimlarning ma'naviy-ruhiy salomatligi uchun psixologik yordam ko'rsatish bilan birga Ichki ishlar vazirligi akademik litseylarida ta'lim olayotgan o'quvchilarni oldindan kasbiga bo'lgan sadoqat, ishonch, ya'ni kasbiy motivatsiyasini shakllantirish natijada esa yuqori sifatga ega bo'lgan xodimlarni yetishtirib chiqarish maqsad qilib qo'yilgan. Ya'ni yangi kontseptual yondashuvlarni ishlab chiqish va amalga oshirishni ham o'z ichiga oladi. Bu jarayonda izlanishlar shuni ko'rsatdiki, shaxs murakkab tuzilishga ega bo'lganligi va ish faoliyatida

vazifalar ko'pligidan kelib chiqib, xodim bilan doimiy individual ishlash uchun imkoniyatning yo'qligini inobatga olgan holda, xodimlar bilan doimiy ravishda psixologik rivojlantiruvchi treninglar o'tkazib borish lozim. Quyida treningning asosiy vazifalari ko'rsatilgan.

Psixologik treningning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- Xodimlarning Ichki ishlar organlariga xos bo'lgan stress omillari va ularning kombinatsiyasi ta'siriga psixologik qarshiligini oshirish;
- Xodimlarda psixologik fazilatlarni rivojlantirish, operatsion faoliyatning har qanday qiyin va xavfli sharoitda barcha kasbiy harakatlarning yuqori samarali bajarilishiga yordam beradigan ko'nikma va qobiliyatlarning maxsus xususiyatlarini shakllantirish.
- Xodimning kasbiy-psixologik yo'nalishi va sezgirliigi (vaziyat va odamlarning psixologik tomonlarini tushunish istagi, qiziqishi va ularni tushunish qobiliyati);
- Xodimning kasbiy harakatlar samaradorligining psixologik shartlarini tushunish va ularni yaratishni ta'minlash qobiliyatida namoyon bo'ladigan kasbiy harakatlar va taktikalar samaradorligining psixologik jihatlariga tayyorligi;
- Operativ va xizmat vazifalarini hal qilishda yuqori samaradorlikni ta'minlovchi psixologik metodlarning butun majmuasini mohirona qo'llashda professional nutq va nutqsiz harakatlarni amalga oshirishning psixologik vositalaridan mohirona foydalanish;
- Rivojlangan kasbiy kuzatuv va xodimning xotirasi (kasbiy kuzatish samaradorligini oshirish uchun psixologik asoslangan texnika va qoidalarni qo'llash qobiliyatini, rivojlangan kasbiy e'tiborni, his va idrokni o'rgatishni, tez, to'liq va to'g'ri yodlashni o'rgatishni, yaxshi eslab qolishni o'z ichiga oladi. Hal qilinishi kerak bo'lgan muhim axborot muammolarini xotirada va to'g'ri takrorlashda);
- Psixologik barqarorlik (xodimning operatsion ishning psixologik qiyin, hissiy stressli, xavfli va mas'uliyatli vaziyatlarda xotirjam va ishonchli harakat qilish qobiliyatida namoyon bo'ladi);
- Psixologik tayyorgarlik xodimning kasbiy mahoratini sezilarli darajada oshiradi. Ilmiy ma'lumotlar va mavjud ijobiy tajriba kasbiy ta'lim tizimiga psixologik tayyorgarlikni maqsadli ravishda oshirishning maxsus vazifalari, shakllari va usullarini joriy etish zarurligini ko'rsatadi. Psixologik tayyorgarlik hozirgi vaqtda ichki ishlar organlarida kasbiy tayyorgarlikning muhim turi hisoblanadi;
- Xodimlarning psixologik tayyorgarligi - bu tezkor va xizmat vazifalarini muvaffaqiyatli, samarali bajarilishini belgilovchi zarur fazilatlarni shakllantirish, rivojlantirish va faollashtirish uchun xodimlarga ta'sir qilishning maxsus tashkil etilgan, maqsadli jarayoni;
- Psixologik tayyorgarlikning o'zi xodimlarning mehnat faoliyatining xususiyatlari bilan belgilanadi. Shunga ko'ra, psixologik treningning mazmuni aniq belgilangan kasbiy yo'nalish bilan tavsiflanishi kerak.

Xodimlar uchun psixologik treningning mazmuni quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Jinoyatchilikka qarshi kurashishga psixologik tayyorlikni shakllantirish;
- aniq operativ va xizmat faoliyatining turli jihatlarida psixologik yo'nalishni rivojlantirish;
- Kasbiy ahamiyatga molik kognitiv fazilatlarni shakllantirish va rivojlantirish;
- Turli toifadagi fuqarolar bilan psixologik aloqa o'rnatish ko'nikma va malakalarini takomillashtirish va rivojlantirish;
- Operativ va rasmiy faoliyatning turli holatlarida rolli xulq-atvor ko'nikmalarini shakllantirish;
- Fuqarolar bilan muloqotning murakkab, ziddiyatli vaziyatlarida psixologik-pedagogik ta'sir ko'rsatish usullarini qo'llash qobiliyatini oshirish;
- Tezkor va rasmiy faoliyatning keskin vaziyatlarida o'zini tuta bilish qobiliyatining psixologik barqarorligini shakllantirish;
- Shaxsning ijobiy hissiy va irodaviy xususiyatlarini rivojlantirish, xodimlarni o'zini o'zi boshqarish va o'zini o'zi boshqarish usullariga o'rgatish;
- Irodaviy faoliyat va irodaviy harakatlar malakasini shakllantirish;
- Ishda aqliy ortiqcha yuklanishga tayyorgarlik.

Jinoyatga qarshi kurashishga psixologik tayyorlikni shakllantirish. Ko'rinib turibdiki, bu psixologik tayyorgarlikdagi eng muhim narsa. Bu yerda asosiy narsa xodimlarning kasbiy yo'nalishini shakllantirish, ularning kasbiy faoliyatga kuchli kasbiy qiziqishlarini rivojlantirishdir. Bu ham xodimlarda har qanday huquqbuzarliklarga toqat qilmaslik, qonun normalariga so'zsiz rioya qilish odatini shakllantirish, haqiqat, adolat va qonuniylik hissini yuksaltirishni ham nazarda tutadi. Muayyan operatsion va xizmat faoliyatining turli jihatlarida psixologik yo'nalishni rivojlantirish. Bu xodimlarni psixologiya asoslari bilan tanishtirish, o'z ishida odamlar va guruhlar psixologiyasini hisobga olish ko'nikma va odatlarini rivojlantirishni o'z ichiga oladi. Kasbiy jihatdan muhim kognitiv fazilatlarni shakllantirish va rivojlantirish. Bu fazilatlar xodimlarning bilim faoliyati samaradorligini ta'minlaydi. Bularga kasbiy sezgirlik, sezgi, kuzatish, xotira, fikrlash, tasavvur kiradi. Ushbu fazilatlarni rivojlantirish uchun maxsus mashqlar va treninglar xodimlardan asosiy texnikani va kasbiy ahamiyatga ega bo'lgan ma'lumotlarni yodlash, saqlash va takrorlash samaradorligini oshirish, mantiqiy fikrlash va ijodiy tasavvurni rivojlantirish uchun ma'lum qoidalarni bilishni talab qiladi. Fuqarolarning turli toifalari bilan psixologik aloqa o'rnatish uchun ko'nikma va ularni takomillashtirish va rivojlantirish. Ichki ishlar organi xodimining faoliyatini turli toifadagi fuqarolar (jabrlanuvchilar, guvohlar, gumon qilinuvchilar, tergov ostidagi shaxslar va boshqalar) bilan doimiy muloqotsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Qabul qilingan operatsion ahamiyatga ega ma'lumotlarning sifati xodimlarning ular bilan muloqot qilish, psixologik aloqa o'rnatish va ishonchli munosabatlarni o'rnatish qobiliyatiga bog'liq bo'lib, bu o'z navbatida butun faoliyat muvaffaqiyatiga ta'sir qiladi. Psixologik trening davomida xodimlar psixologik aloqa o'rnatish usullari tizimini o'zlashtirishlari kerak. Ular notanish odamlar bilan tezda aloqa o'rnatish va ularni o'ziga jalb qilish, odamlarni tinglash

qobiliyati va muloqot jarayonida psixologik to'siqlarni yengib o'tish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak. Psixologik trening xodimlarni psixologik aloqa o'rnatishni osonlashtiradigan muayyan qoidalarni o'rganishni o'z ichiga oladi.

Operatsion faoliyatning turli holatlarida rolli xatti-harakatlar ko'nikmalarini shakllantirish. Ichki ishlar organi xodimi kasbiy mahoratining muhim tarkibiy qismi bu jinoyatlarni ochish yoki oldini olish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni olish uchun foydalaniladigan rolli xatti-harakatlar ko'nikmalaridir. Shu munosabat bilan, psixologik trening davomida xodimlar ichki ishlar organlariga tegishliligini, ularning haqiqiy fazilatlari va sharoitlarini, muloqot maqsadlarini yashirish qobiliyatini rivojlantirishlari kerak.

Fuqarolar bilan muloqot qilishning murakkab, ziddiyatli vaziyatlarda psixologik va pedagogik ta'sir qilish usullaridan foydalanish qobiliyatini oshirish. Fuqarolar bilan muloqot qilish jarayonida nizoli vaziyatlar ichki ishlar organlari xodimlarining faoliyati uchun eng xarakterlidir. Shuning uchun xodimlarda ziddiyatli vaziyatni neytrallash qobiliyatini rivojlantirish va nizolarni qanday hal qilishni o'rgatish juda muhimdir. Xodimlarning samaradorligi ko'p jihatdan odamlarni ishontirish, taklif qilish, majburlash, rag'batlantirish kabi psixologik va pedagogik ta'sir ko'rsatishning muayyan usullaridan mohirona foydalanishga bog'liq. Xodimlar, shuningdek, konfliktli xatti-harakatlar sharoitida, xususan, konfliktli vaziyatdan operativ maqsadlarda foydalanishning turli taktik usullaridan foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirishlari kerak.

Operativ faoliyatning keskin vaziyatlarida o'zini tuta bilish qobiliyatining psixologik barqarorligini shakllantirish. Kundalik amaliy ishda xodimlar kasbiy faoliyat sifatiga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan ko'plab noqulay psixologik holatlarga duch kelishadi. Va psixologik barqarorlik psixologik tayyorgarlikning eng muhim ko'rsatkichlaridan biri sifatida qaraladi, bu xodimlarning salbiy holatlarga berilmaslik qobiliyatida namoyon bo'ladi. Bu yerda muhim narsa operatsion va xizmat vazifalarini hal qilishda ushbu qiyinchiliklarni oldindan bilish uchun bilim va ko'nikmalarni shakllantirishdir. Psixologik barqarorlikni shakllantirish xodimlarni maksimal psixologik qiyinchiliklar sharoitida kasbiy harakatlarni mukammal bajarishga o'rgatishda yordam beradi. Bunga amaliy mashg'ulotlar paytida kuchlanishni taqlid qilish orqali erishish mumkin.

Shaxsning ijobiy hissiy va irodaviy xususiyatlarini rivojlantirish. Psixologik barqarorlikni va keskin vaziyatlarda o'zini tuta bilish qobiliyatini shakllantirish xodimlarda ma'lum hissiy va irodaviy shaxsiy xususiyatlarni, masalan, mas'uliyat, muvaffaqiyatsizlikka qarshilik, xavfga moyillik va bardoshlilik, o'zini tuta bilish, chidamlilik va boshqalarni rivojlantirishni o'z ichiga oladi. Xodim xulq-atvorida o'zini-o'zi boshqarish usullarini egallashi va o'z xatti-harakati va his-tuyg'ularini boshqarishi kerak. Mashg'ulotlar davomida xodimlar o'z-o'zini tartibga solish, asabiy taranglikni bartaraf etish va topshiriqni bajarish uchun ichki resurslarni faollashtirish usullarini o'zlashtirishlari kerak.

Irodaviy faoliyat va irodaviy harakatlar malakasini shakllantirish. Amaliy faoliyatda ichki

ishlar organlari xodimlari o'z ishini samarali olib borishda qiyinchilik tug'diruvchi, ba'zan esa o'z oldiga qo'ygan maqsadlariga erishishga to'sqinlik qiladigan turli qiyinchilik va to'siqlarga duch kelishadi. Bunday vaziyatlarda ular ixtiyoriy faollik ko'rsatishlari, ularni ushbu qiyinchilik va to'siqlarni yengib o'tishga undashlari kerak. Irodaviy ko'nikmalarni rivojlantirishga o'qitish jarayoniga topshiriqni amalga oshirishga to'sqinlik qiladigan muayyan elementlar va to'siqlarni kiritish yordam beradi. Bunday o'qitish jarayonida to'plangan irodaviy faoliyat tajribasi shaxsning irodasi va irodaviy fazilatlarining rivojlanishiga ta'sir qiladi.

Bugungi kungacha Ichki ishlar vazirligiga qarashli akademik litsey o'quvchilariga psixologik trening mashg'ulotlari o'tib kelinmoqda. Amaliy natija sifatida shuni aytish joizki, yangi qabul qilingan birinchi bosqich o'quvchilari bilan, doimiy ravishda treninglar o'tilgan ikkinchi bosqich o'quvchilarining psixologik holatida, shuningdek yuqorida aytilganidek o'zini tuta bilish qobiliyatida ham har ikkala kursni taqqoslaganda ikkinchi bosqich o'quvchilarida ijobiy o'zgarishlar kuzatildi. Demak, kasbiy motivatsiyasini shakllantirishda, xodimlarda stressli vaziyatlarni oldini olishda treninglarning o'tilishi kelajakda bo'lajak xodimlar uchun muhim asos bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek, ularning irodaviy jihatdan kuchli bo'lishiga va stressli vaziyatlarda o'zini o'zi boshqara olish qobiliyatini rivojlantirishga va **taklif** sifatida litsey o'quvchilariga psixologiya darslarining tashkillashtirilishi kelajakda bo'lajak xodimlarda psixologik tomondan kuchli irodaviy sifatlarga va bilimga ega bo'lishlariga yordam beradi deb ayta olamiz.

Xulosa qilib aytganda, Ichki ishlar organlari xodimlariga doimiy treninglar tashkil qilish, Ichki ishlar organlarining motivatsion, intellektual, kommunikativ va tartibga solish fazilatlarini o'z ichiga oladi. O'zaro ta'sirda ijodkorlik, hukmronlik, jasorat va avtoritarizm, moslashuvchanlik, kurashuvchanlik, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va muvaffaqiyat motivatsiyasi ustunlik qiladigan professional motivatsiya “Kasbning ahamiyati” rivojiga eng katta hissa qo'shadi. Ichki ishlar organlarida faoliyat ko'rsatayotgan xodimlarga, balki raxbarlik faoliyatiga ham **psixologik xizmat** - psixologik yordam ko'rsatish xodimlarga kasbiy rivojlanishining barcha bosqichlarida keraklidir.

Adabiyotlar ro'yxati

- 1.Sh.M. Mirziyoyev. “Erkin va farovon demokratik O'zbekiston davlatini birga barpo etamiz” – T- 2016.
- 2.Sh. M. Mirziyoyev. “Insonparvarlik, ezgulik va bunyodkorlik – milliy g'oyamizning poydevoridir” - T- 2019.
3. A.B.Leonova A.S. Kuznetsova “Stress psixoprofilaktikasi” M.: nashriyot uyi. Moskva universiteti, 1993 yil.
- 4.“Ichki ishlar organlari xodimlarining kasbiy psixologik tayyorgarligini tashkil etish”, Uslubiy qo'llanma., M., 2003 y.

5. Николаенко П.Д., Князь В.П. (2017) Кочубей — первый министр внутренних дел России: монография. Санкт-Петербург, Издательство Санкт-Петербургского университета МВД России.
6. Александрова, Л. А. Субъективная витальность как личностный ресурс [Электронный ресурс] / Л. А. Александрова // Психологические исследования: электрон. науч. Психологические исследования: электрон. научная журн. - 2011. - №3. - Режим доступа: <http://psystudy.ru/index.php/num/2011n3-17/492-aleksandrova17>. (на русском языке)
7. Ананьев В. А. Основы психологии здоровья [основы психологии здоровья. - СПб., 2006. (на русском языке)
8. Лепешинский И.Ю., Глебов В.В., Листков В.Б., Терехов В.Ф. Основы военной педагогики и психологии, 2011. - УРЛ: <http://medicinapediya.ru/pedagogika-psixologiya-voennayaosnovyi-voennoypedagogiki.html> (data obrashcheniya: 02.11.2015).